

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СТРУКТУРИ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Розкрито підходи до визначення суті терміну «професійної компетентності» та її складових.

Ключові слова: компетентність, компетенції, метакомпетентність, типологія компетентностей, кваліфікований робітник.

Багато десятиліть поспіль освіти надається першочергове значення у ефективному функціонуванні та розвитку держав. Певно тому, як влучно помітив академік С.У. Гончаренко, в Україні спостерігається справжній інноваційний бум, який відчутний на всіх рівнях освітнього процесу, зокрема, у професійно-технічній освіті [1].

Сьогодні загальнопоширеною є тенденція спрямування освітнього процесу до компетентнісного підходу. Він привертає увагу як міжнародних організацій (Міжнародна комісія Ради Європи, Експерти країн Європейського Союзу, ЮНЕСКО, Міжнародний департамент стандартів, Організація економічного співробітництва та розвитку), так і вітчизняних науковців. Загальні особливості компетентнісного підходу вивчали І.О. Зимня, О.В. Овчарук; специфіку його впровадження в середніх навчальних закладах досліджували О.Я. Савченко, В.А. Болотов, В.В. Серіков; компетентнісний підхід до підготовки фахівців у вищій освіті висвітлений в працях В.В. Ягупова, В.І. Свистун, О.С. Заблоцької та ін. Окремі аспекти компетентнісного підходу в професійно-технічній освіті досліджують І.Д. Бех, Н.Г. Ничкало, О.А. Дубасенюк та ін. Проте аналіз публікацій вказує на недостатнє висвітлення проблеми в галузі професійно-технічної освіти та потребу подальшого вивчення професійної компетентності.

Ідея використання компетентнісного підходу ґрунтується на положенні, в якому теорія без її якісного діяльнісного втілення не гарантує ефективної професійної підготовки.

Багато науковців використовують поняття «компетентність» для оцінки якості підготовки випускників ПТНЗ. Фактично, компетентність інтегрує у собі різнобічні знання, вміння, навички та ставлення, які демонструє робітник відповідно до вимог певної професії. Таку компетентність визначають як професійну. В індустріально розвинених країнах професійній компетентності та мобільності як гарантам конкурентоспроможності робітників на

ринку праці та покращення їх економічних досягнень приділяється велика увага.

Специфіка професійної компетентності полягає в тому, що, на відміну від усіх інших компетентностей, її не можна чітко описати та виділити складові, тому що зміст формується згідно окремої спеціальності або професії.

Науковцями підкреслюється важливість даної компетентності, але, разом з тим, вона не вноситься ними до набору ключових. Ця суперечність обумовила мету статті: визначення місця професійної компетентності в системі компетентнісного підходу.

Здійснивши аналіз праць науковців щодо розкриття сутності компетентнісного підходу, ми дійшли висновку, що його актуальність обумовлена узагальненням та систематизацією більш ранніх підходів, які довели власну ефективність, але під впливом суспільного розвитку потребували перегляду їх змісту. Так, основоположними підходами є: системний, діяльнісний та особистісно-зорієнтований. Кожен із цих підходів відіграв певну роль у педагогічній практиці підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах України. Особливість компетентнісного підходу, у порівнянні з іншими, полягає у переорієнтації процесу навчання на кінцевий освітній результат.

Базовими поняттями компетентнісного підходу до навчання є «компетенція» та «компетентність» (від лат. *competens* – «відповідний»). Визначення поняття «компетенція» в працях зарубіжних та вітчизняних науковців подібні. Водночас, точки зору дослідників з приводу визначення поняття «компетентність» значно різняться.

Узагальнення думок науковців дало можливість інтерпретувати поняття «компетенція» як опис знань, умінь, навичок та ставлень, потрібних та необхідних для ефективного виконання професійної або соціальної функцій.

Компетентність будемо розуміти як демонстрацію знань, умінь, навиків та ставлень, потрібних та необхідних для ефективного виконання професійної або соціальної функцій.

Професійна компетентність, яка є основою у професійній підготовці, передбачає здатність до виконання професійних функцій. Поняття «професійна компетентність» інтегрує в собі набір компетентностей, вибір яких обумовлюється специфікою професійної діяльності певного напрямку підготовки. Разом з тим, дана компетентність представлена науковцями як поєднання інваріантної та варіативної частин. Вони дають змогу отримати чітке уявлення про компетентність та, поряд з тим, забезпечують гнучкість наповнення її змістом.

Формування професійної компетентності в такому тлумаченні, на нашу думку, є найбільш доцільним при підготовці фахівців. Адже сьогодні набуті знання та вміння потребують постійного оновлення, що виводить на перший план ставлення до власної діяльності. Саме воно мотивує до набуття нових знань, умінь та навичок.

Вивчивши праці науковців щодо визначення професійної компетентності, ми виділили два основні підходи. Перший з них визначає професійну компетентність як систему знань, умінь, навичок, досвіду, ставлення, якостей особистості, ціннісних орієнтацій, мотивів діяльності тощо.

Другий підхід полягає у представленні професійної компетентності як системи компетентностей. Такий підхід переважає також у працях зарубіжних науковців, де професійна компетентність інтегрує набір певних ключових компетентностей. Такий підхід здається нам більш доречним, тому що дає змогу наповнювати поняття професійної компетентності в залежності від професії або спеціальності, до якої його відносять. Ключові компетентності, в свою чергу, достатньо повно вивчені та описані в науковій літературі.

Для ілюстрації підходів визначення місця професійної компетентності в системі компетентностей та її структури розглянемо декілька підходів. Перші з них набули поширення в Європі, тому, на нашу думку, є важливими для вивчення.

У результаті напрацювань французьких вчених була сформована типологія компетентностей, яка представлена у вигляді матриці (табл.1) [5].

Таблиця 1

Матриця складових професійної компетентності

	<i>Орієнтовані на професію</i>	<i>Особистісні</i>
<i>Концептуальні (теоретичні)</i>	когнітивна компетентність	мета-компетентність
<i>Операційні (діяльнісні)</i>	функціональна компетентність	соціальна компетентність

Розглядаючи матрицю крізь призму підготовки кваліфікованого робітника, розуміємо, що разом з компетентностями, які орієнтовані безпосередньо на виконання професійної діяльності (когнітивна, що включає знання та розуміння; функціональна – психомоторні та прикладні навички) для працівника не менш важливими є особистісні компетентності (мета-компетентність, що

визначається як уміння вчитися, та соціальна, яка включає поведінку на робочому місці та ставлення робітника до професійної діяльності). На нашу думку, наведена матриця досить повно розкриває сутність професійної компетентності та демонструє відмінності моделі компетентного робітника в порівнянні з традиційною підготовкою, що базується на знаннях, вміннях та навичках. Даний підхід також дозволяє чітко визначити місце професійної компетентності в системі компетентнісного підходу. Професійна компетентність являє собою інтегровану категорію, що спирається на ключові компетентності.

Другий підхід до визначення поняття професійної компетентності, який ми вважаємо за необхідне висвітлити в нашому дослідженні, розроблений німецькими вченими [4]. Вони приєднуються до думки, що основою професійної компетентності є ключові компетентності (рис. 1).

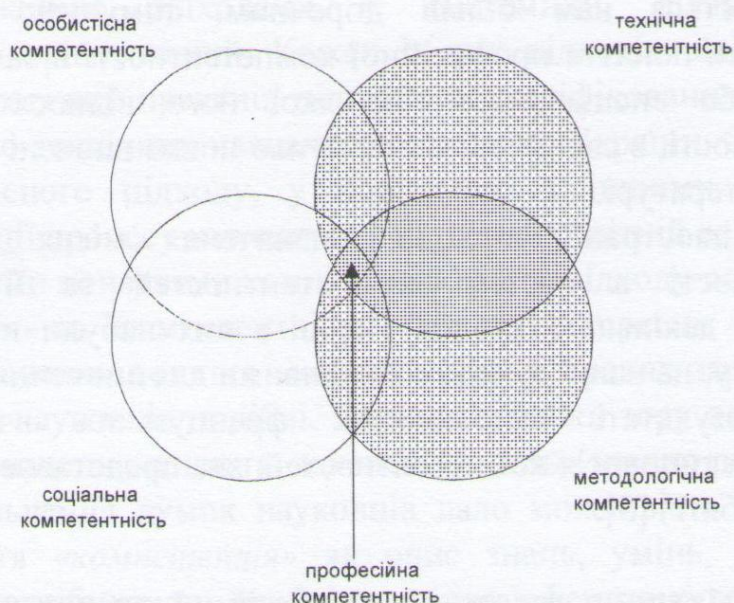

Рис. 1. Структура професійної компетентності

У цьому підході також можна виділити компетентності, які стосуються безпосередньої професійної діяльності: технічна компетентність (асиміляція знань, вмінь та навичок, що передбачені державними та регіональними документами з професії) та методологічна компетентність (здатність до самостійного отримання інформації, поєднання фундаментальних знань та робочих технік, а також уміння професійно реагувати на ситуації, які виникають в професійній діяльності), соціальна компетентність (здатність співпрацювати з іншими людьми, що включає уміння існувати в колективі та навички до комунікації), особистісна компетентність (самопізнання, відповідальність, розвиток особис-

тих інтересів та життєвих планів). Професійна компетентність представлена як проекція чотирьох компонентів у професійній діяльності фахівця.

На нашу думку, значний вклад у розуміння сутності професійної компетентності робітника внесли науковці А.К. Маркова та Є.Ф. Зеєр. Це стає безсумнівним з огляду на те, що їх напрацювання стали базовими для багатьох дослідників.

Професійна компетентність фахівця будь-якої спеціальності представляється А.К. Марковою як комплекс таких компетентностей: спеціальна, особистісна та індивідуальна [3]. Спеціальна компетентність розглядається науковцем як здатність до планування виробничих процесів, вміння працювати з комп'ютером, з оргтехнікою, читання технічної документації, а також включає ручні навички. У такому тлумаченні спеціальна компетентність втілює у собі окремі аспекти когнітивної та функціональної компетентностей, описаних французькими вченими, а також технічну, яку виділили німецькі експерти, що демонструє схожість ідей науковців.

Під особистісною компетентністю дослідниця розуміє здатність планувати свою трудову діяльність, контролювати та регулювати її, здатність до самостійного прийняття рішень, знаходити нестандартні підходи до вирішення суперечностей (тобто креативність), гнучке теоретичне та практичне мислення, вміння бачити проблему, а також здатність самостійно отримувати нові знання та вміння. Особистісна компетентність схожа на метакомпетентність (підхід, висунутий французькими науковцями) та методологічну компетентність (німецький науковий підхід).

Індивідуальна компетентність представлена А.К. Марковою як мотивація досягнення, ресурс успіху, прагнення до якості власної роботи, здатність до самомотивації, впевненість у собі, оптимізм. Дещо перетинаються також індивідуальна компетентність, виділена А.К. Марковою, та соціальна – в структурі професійної компетентності французького підходу, а також особиста – в баченні німецьких учених.

Базою для досліджень багатьох вітчизняних науковців з питань розробки та впровадження компетентнісного підходу стали також напрацювання російського вченого Е.Ф. Зеєра. Дослідник пропонує авторську структуру професійної компетентності та виділяє такі компоненти: соціально-правова, спеціальна, персональна та аутокомпетентність.

Соціально-правова компетентність, на думку Е.Ф. Зеєра, має включати знання та вміння в галузі взаємодії із суспільними

інститутами та людьми, а також володіння прийомами професійного спілкування та поведінки. За структурним змістом компетентність схожа на особисту компетентність, виділену А.К. Марковою.

Під спеціальною компетентністю науковець розуміє підготовленість до самостійного виконання конкретних видів діяльності, вміння вирішувати типові професійні задачі та оцінювати результати власної праці, здатність самостійно здобувати нові знання та вміння зі спеціальності. Набір елементів даної компетентності схожий до складу технічної компетентності (представленій у німецькому підході визначення структури професійної компетентності) та у спеціальній компетентності (запропонованій А.К. Марковою).

Персональна компетентність включає здатність до постійного професійного зростання та підвищення кваліфікації, а також самореалізації у професійній праці.

Таблиця 2

Узагальнення підходів до структурування професійної компетентності

Складові Компетентності	Знання	Вміння	Навички	Поведінка	Ставлення	Самоосвіта (уміння вчитися)	Самоаналіз самооцінка
<i>Підхід французьких експертів</i>							
Когнітивна	+	+					
Мета-			+			+	
Функціональна				+	+		
Соціальна							
<i>Підхід німецьких експертів</i>							
Технічна	+	+	+				
Методологічна				+		+	
Соціальна				+			
Особиста							+
<i>Підхід А.К. Маркової</i>							
Спеціальна	+	+	+				
Особиста				+		+	+
Індивідуальна					+		
<i>Підхід Е.Ф. Зеєра</i>							
Соціально-правова				+		+	+
Спеціальна	+	+	+				
Персональна						+	+
Аутокомпетентність							+

Аутокомпетентність інтегрує у собі адекватне уявлення про власні соціально-професійні характеристики та володіння технологіями подолання професійних деструкцій. [2] Елементи, що складають персональну та аутокомпетентність за Е.Ф. Зеєром також представлені у компетентностях інших підходів, однак в іншій комбінації.

Розглянуті підходи представляють собою цілісні структури, але їх аналіз призводить до висновку, що у трактуванні професійної компетентності науковці спираються на дуже схожі поняття, використовуючи при цьому різну термінологію (табл. 2).

Результати аналізу структури професійної компетентності через набір ключових компетентностей дав змогу виявити основні компоненти, які мають бути притаманні компетентному фахівцю. Вони представлені нами у вигляді схеми (рис. 2). Визначення особливостей компетентного робітника певного профілю має здійснюватись шляхом наповнення даних компонентів змістом у відповідності до обраної спеціальності.

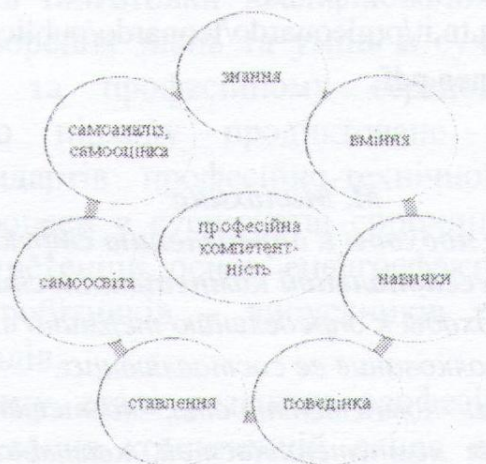

Рис. 2. Основні компоненти професійної компетентності кваліфікованих робітників

Отже, згідно з компетентнісним підходом до підготовки кваліфікованих робітників висуваються нові вимоги, які забезпечать практикоорієнтовану підготовку компетентного, мобільного фахівця. Перспективним напрямом подальшого наукового дослідження залишається розробка методики відображення позицій освітнього компетентнісного підходу безпосередньо у змісті професійної освіти.

Література

1. Гончаренко С.У. Про якість професійної освіти // Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи / матеріали IV Міжнар. науково-практичної конференції. – Хмельницький: Авіст, 2007. – С. 50–53.
2. Зеєр Е.Ф. Психология профессий. Уч. Пособие для студ. вузов. – 4-е изд., перераб., доп. / Е.Ф. Зеєр – М. : Академический Проект; Фонд «Мир», 2006. – 336 с.
3. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова – М., 1996. – 309 с.
4. Competency-based training. Compilation of seminar subject matter: Training the trainers. – 2003 [електронний ресурс]. Режим доступу : http://star-www.inwent.org/starweb/inwent/docs/Lehrbrief_01_engl.pdf.
5. Francoise Delamare Le Deist & Jonathan Winterton What is competence? – 2005 [електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.fse.provincia.tn.it/prgleonardo/leonardo/public/documentation/finalseminar/compwinterton.pdf>.

М. Милохина

Основные подходы к определению структуры профессиональной компетентности

Исследуются подходы к определению термина «профессиональная компетентность» и толкование ее составляющих.

Ключевые слова: компетентность, компетенции, метакомпетентность, типология компетентностей, квалифицированный рабочий.

M. Milokhina

Main approaches to defining a professional competence structure

The article examines approaches to definition «professional competence» and interpretation of its components.

Key words: competence, metacompetence, types of competencies, skilled worker.